

TÜRK İSLAM BİLİM ADAMLARININ SİNOP ŞEHİR KİMLİĞİNE ETKİSİ

Mehmet DALKILIÇ *

Öz

Türk-İslam kültürünün taşıyıcısı konumundaki kadim şehirlerin rolü; İslami kimlik ve mirasının korunması bağlamında her geçen gün biraz daha önem kazanmaktadır. Özellikle son yıllarda emperyalistlerin amaçlarına hizmet eden yıkıcı faaliyetleri ile İslam coğrafyasındaki eserleri yok etmeyi dinden sayan aşırı grupların faaliyet ve eylemleri şehir kimliklerini erozyona uğratmaktadır. Tüm İslam coğrafyalarında Vehhabilik zihniyetine dayalı iç ve dış güçler tarafından kurgulanmış dini temalı örgütler yıkıcı faaliyetlerini en acımasız bir şekilde uygulamaktadırlar. Bu çalışmada öncelikle İslam medeniyetinde şehir kimliği, kültürü ve şehrin yetiştirdiği ilim adamlarının bu kimliğe etkileri üzerinde durulacaktır. Şehir ve şehirleşme İslam kültürü ve Müslüman toplumların karakteristik özelliklerini yansıması ve dışa açılan kapı hükmünde olması bağlamında önemlidir. Bu, büyük oranda Hz. Peygamberle yeniden inşa edilen emniyet şehirleri Mekke ve Medine'ye dayanmaktadır. İslam'ın Tevhid inancı gereği başta toplumun vahdeti/birliği olmak üzere insan, çevre ve evren bütünlüğünü yansıtır. İkinci olarak Hz. Peygamberle başlayan ve günümüze kadar süren İslam medeniyetlerinde şehir, şehirleşme ve fethedilen şehirlerin inşa süreçleri, kazandığı kimlikler Sinop örneği ile anlatılacaktır. Hz. Peygamberin varisleri hükmünde olan ulemanın şehir ve şehirleşmeye etkisi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda şehrin temel özelliklerinden biri olan emniyet/güven söz konusu edilecek ve kaybedilmesi durumunda Müslüman toplumların içine düşebileceği olumsuzluklara dikkatler çekilecektir. Üçüncü olarak son iki asırda bilerek veya bilmeden şehre kimlik kazandıran manevi mimarların unutulmasının, nasıl kimlik erozyonu oluşturduğuna Sinop bağlamında dikkatler çekilecektir. Karadeniz'in huzur ve güven şehri Sinop, tarih boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. İslam geleneğinde şehre mensubiyet, kişiliğin ve kimliğin bir parçasıdır. Bu yüzden dünya çapında ünlü, onlarca Sinobî lakaplı ulema yetişmiş ve Sinop'a rengini, İslami ve insani kimliğini vermiştir. İslam medeniyetinin nihai hedefi insan-ı kâmil veya Farabi ifadesiyle "Medinetü'l-Fâzıla"yı oluşturmaktır. Bu nedenle erdemli şehirlerin inşasında manevi mimarlar olan ulemanın şehre ve halkına etkisi bağlamında Sinop örneğinde dikkatler çekilecektir. İslam âlimlerinin, *tevarüs* ve *devamlılık* esasları çerçevesinde insanları bilgi ve görgüsüyle narin ve zarif birer şehirlî yapması, Sinop örneğinde açıkça görülmektedir. İslam medeniyetinde şehirler Cami (yani mektep, medrese, hastane vs.) merkezli, Batıda ise meydan merkezli gelişmiştir. Tebliğde medeniyetimizde fetih hadisesi bir *şenlendirme*, *ihya* ve *inşa* faaliyeti anlamına geldiğine ve fetihlerden sonra Sinop'un yetiştirdiği âlimlerin, şehre kazandırdığı yüce sıfatlarla "güven şehri" inşa ettiklerine dikkatler çekilecektir. Onların inşa ettiği İslam şehirlerinin sadece seyredilen değil, yaşanılan bir güzellik sundukları veya *güven toplulukları* oluşturdukları Sinop örneği ile söz konusu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sinop, İnsan-ı kâmil, Şehir kimliği, İslam medeniyeti, Kültür, Güven şehri.

The Effect of Turkish Islamic Scientists/Ulema on Sinop City Identity

Abstract

Turkish-carrier location in the ancient city of Islamic culture in the context of the role of protecting the Islamic identity and heritage is becoming a little more important with each passing day. Especially in recent

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, dalkilic@istanbul.edu.tr

years with subversive activities which serve the aims of the imperialist counts from religion to destroy the works of the activities of extremist groups in the Islamic world and action are eroded their city identity. This study, the first city in the Islamic civilization identity, culture and rose in the city of scholars will focus on the effects of this identity. Cities and urbanization that is important in the context of Islamic culture and Muslim communities in the provision reflects the characteristics and outward-opening doors. This is largely rebuilt towns of safety is based on the Prophet in Mecca and Medina. Islamic Monotheism/Tawhid primarily due to the unity of society / association, including human, reflects the integrity of the environment and the universe. Secondly, the Prophet and the city began the process of urbanization and construction of the conquered cities of Islamic civilization up to the present time gained identity will be explained with the example of Sinop. Prophet's ulama which can be considered varicose will focus on the impact on urban and urbanization. In this context, safety is one of the main features of the city / trust to be said and can fall into the negative attention of the Muslim community will be taken in case of loss. Thirdly, the last two centuries that give identity to the city knowing or not knowing how to create the identity of the erosion of the noted architect spiritual care will be taken in the context of Sinop. The city of peace and security in the Black Sea has been host to many civilizations throughout the history of Sinop. A membership to a city in the Islamic tradition and personality is a part of the identity. Therefore, dozens of worldwide famous Sinobi nicknamed the ulama trained and given the humanitarian and Islamic identity to Sinop. The ultimate goal of Islam is Human Perfection or kamil human civilization. The Farabi's expression to create Madina al-Fâzıla. Therefore, it would withdraw the spiritual architects and scholars caution in the town of Sinop, for example in the context of the impact on people in the construction of a virtuous city. Islamic scholars mainly inherited and continuity within the framework of people with knowledge and experience to make a delicate and elegant urban is evident in the example of Sinop. Cities in the Islamic civilization is based on the mosque and in the West it was developed based on the square. After Communiqué civilization in our conquests incident that mean a sequencing enliven and construction activities and conquest of scholars raised in Sinop, with sublime attributes that give the city "safe city" had built, attention will be drawn. They've built the cities of Islam not only watched when they create a living trust or beauty they offer the community will be concerned with the example of Sinop.

Keywords: Sinop, Human Perfection, Madina al-Fâzıla, Islamic civilization, culture, safe city.

1. Türk-İslam Medeniyetinde Şehirleşme ve Şehir Kültürü

Şehir ve şehirleşme Türk-İslam kültürü ve Müslüman toplumların karakteristik özelliklerini yansıtmaları ve dışarı açılan kapı hükmünde olması bağlamında önemlidir. Bu durumu İslam'ın evrenselliğinden ayrı düşünmemelidir. İslam'ın Tevhid inancı gereği başta toplumun vahdeti/birliği olmak üzere insan, çevre ve evren bütünlüğünü yansıtır. İslam medeniyetinde şehir, şehirleşme ve fethedilen şehirlerin inşaa süreçleri, kazandığı kimlikler tarihi kökenler kadar yeni yetişen genç nesiller için de önemlidir. Bu bağlamda şehir ve şehirleşmeye etkisi ulemanın unutturulmaması kayda değer bir çabadır. İslam şehirlerinin temel özelliklerinden biri olan emniyet/güvenin önemi ve kaybedilmesi durumunda Müslüman toplumların içine düşebileceği olumsuzluklar konusunda fikirler üretilmelidir. Nitekim iki asırdan beri bilerek veya bilmeden şehre kimlik kazandıran manevi mimarların unutulması, dini-tarihi mekanların ihmali veya gözardı edilmesi, tarihi mekanların müze veya turistik amaçla kullanılma eğilimi kimlik erozyonu oluşturmuştur. İslam geleneğinde şehre mensubiyet kişiliğinin ve kimliğinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden dünya çapında ünlü, onlarca Sinobî lakaplı ulema yetişmiş ve Sinop'a rengini, İslami ve insani

kimliğini vermiştir. Bu yüzden Sinop, tarih boyunca Müslüman ulema ve ümera sayesinde güven ve huzur şehri olmayı başarmıştır.¹

İslam medeniyetinin en önemli nihai hedeflerinden biri insanı kâmil veya Farabi ifade siyle “Medinetü’l Fâzıla”yı oluşturmaktır. Bu nedenle manevi mimarlar olan ulema, erdemli şehirlerin inşasında etkili olmuşlardır. İslam medeniyeti “şehir inşası süreçlerini” “Âlimin ölümü, âlemin ölümüdür” düşüncesiyle yönetmiş ve şehre kimlikleri, “ulu insanlar” tarafından kazandırılmıştır. Medeniyetimizde fetih hadisesi bir *şenlendirme, ihya ve inşa* faaliyeti anlamına gelmektedir. Cami (yani mektep, medrese, hastane vs.) merkezli İslam medeniyeti şehirleri, meydan merkezli Batı şehirlerinden tamamen ayrılmıştır. Şehrin bütün yolları ya medreseye, ya kütüphaneye ya da müsteşfaya çıkacak şekilde olmasına özen gösterilmiştir. Şehrin yetiştirdiği veya ev sahipliği yaptığı alimler, toplumu maneviyatı ile birlikte yeniden inşa etmişlerdir. Onların inşa ettiği İslam şehirler, sadece “seyredilen değil, yaşanan bir güzellik” sundukları belirtilmelidir. Sinop örneğinde olduğu gibi İslam alimlerinin, *tevarüs* ve *devamlılık* esas çerçevesinde insanları bilgi ve görgüsüyle narin ve zarif birer şehirlili yaptığı ortadadır.²

Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Türk-İslam kültüründe şehir kimliğini oluşturan unsurlar ve şehir kültürü benzerlikler gösterse de şehirden şehre farklılıklar göstermektedir. Şehir ve şehirleşme İslam kültürü ve Müslüman toplumların karakteristik özelliklerini yansıtmaya bağlamında önemlidir. İslam medeniyetinin dışa açılan kapısı hükmündedir ve her şehri diğerinden ayıran önemli özellikler vardır. İslam şehirleri İslam’ın Tevhid inancı gereği başta insan olmak üzere tabiat ve evren anlayışı bakımından benzerlikler gösterir. Böylelikle toplumun vahdeti, birliği sağlanmak suretiyle İslam ümmetinin bekası esas hedef alınmıştır. Hz. Peygamberle başlayan ve günümüze kadar süren Müslümanların kurduğu onlarca devlette şehir, şehirleşme ve yeni kurulan şehirlerin özellikleri, kazandığı kimlikler İslam medeniyetinin dışa yansımaları olagelmıştır. Şehir ve şehirleşmenin temel özelliklerinin kaybedilmesi durumunda Müslüman toplumların içine düşebileceği olumsuzluklar tarihte ve günümüzde çarpıcı örnekler barındırmaktadır. İslam şehirlerinin maruz kaldığı büyük afetler sonucunda ve bilerek veya bilmeden ilgisizlikler nedeniyle kimlik erozyonuna uğraması veya uğratılması iç ve dış nedenlere bağlamak mümkündür. Emperyalist ülkelerin son yıllarda artarak devam ettirdikleri İslam şehirlerindeki tahribatı bütün Müslümanların dersler çıkarması gereken bir durumdur.

¹ Mesela bk. İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop*, Doktora Tezi, İstanbul 1992.

² Selim Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop'un Sosyal Ekonomik Durumu*, Doktora Tezi, Samsun 2007.

Louvre Müzesi'nde sergilenen, ülkesinin talan edilen, çalınan, yıkılan eserlerine bakarak ağlayan Iraklılar...

Sinop doğal, tarihi ve kültürel bereketi ile yıllar boyunca değerini korumuştur. Şehir kimliği; şehir imajını etkileyen; her şehirde farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan; fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen; şehirliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu; sürekli gelişen ve sürdürülebilir şehir kavramını yaşatan; geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bir bütünlüktür. Bir şehir mekânının kimliği, o mekanın tüm fiziki, manevi ve beşeri özelliklerini içine almakta ve her yaşanan toplumsal değişim, çevresel biçimlenmeler üzerinde de değişimlere neden olmaktadır. Böylece şehir kimliği, doğal ve yapma çevre özellikleri arasındaki etkileşimler ile insan davranışları ve yapısal biçimleri sonucu ortaya çıkmakta; kısacası uzun bir zaman dilimi içinde oluşmakta, gelişmekte, değişmekte ve sürekli olarak yeniden üretilmektedir.³ Sinop'un yetiştirdiği ve tüm topluma mal olmuş mümtaz şahsiyetler tarihte ve günümüzde şehir kimliğine büyük katkılar sağlamıştır. Söz konusu şahsiyetlere duyulan sevgi ve şükran duyguları tüm yurttaki olduğu gibi Sinop'un da her köşesine sinmiş olup, aziz hatıraları yaşatılmaktadır. Sinop'un yetiştirdiği manevi mimarların oluşturduğu güven ve emniyet medeniyetini yeni nesillere aktarmanın yolları temin etmelidir. Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Bir asırdan beri materyalist görüşlerden tüm dünyada olduğu gibi maalesef ülkemiz de etkilenmiş, şehirlerimizin manevi mimarları unutulmaya yüz tutmuştur. Sinop Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu bu sempozyum tam da bu nedenle önemlidir.⁴

Doğu; hem ötekinin yaşadığı zengin ülke, hem de Hz. İsa'nın doğduğu, Hıristiyanlığı yaydığı ve çarmıha gerildiğine inanılan kutsal topraktır. Dolayısıyla Doğu'ya gitmek, Batılılar için kendi özüne dönüş anlamı taşımaktadır. Bu çalışmada Sinop'un Türklere geçmesinden sonra, 13. yüzyıldan başlayarak bu şehre gelen Doğulu ve Batılı seyyahların yazdığı seyahatnamelere

³ <http://sehirkimligi.com/sehir-kimligi.html> (Erişim: 01.06.2017).

⁴ Mesela bk. Suraiya Faroqi, Osmanlılarda Kentler ve Kentliler, (Çeviren Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

konu olmuş önemli şehirlerimizden biridir. Sinop'taki kültürel zenginlik o kadar fazla ki aynı eserde dahi birden çok uygarlığın izleri görülebilmektedir. 6000 yıllık geçmişinde Roma, Bizans uygarlıklarından sonra Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin derin izlerini görmek mümkündür. Sinop, önemli bir liman kenti olmasının yanı sıra geçiş noktası olması nedeni ile de tarihi süreç içinde seyyahların uğrak noktalarından biri olmuştur. Onların verdiği bilgiler Sinop'un tarih ve sosyo-kültürel açıdan ne derecede önemli olduğunu ortaya koymaktadır.⁵

Şehre kimlik kazandıran birçok unsurdan söz etmek mümkündür. Acaba İslam medeniyetinde şehir kimliğini oluşturan en temel unsur nedir? Öncelikle bir şehrin, sakinlerinin oluşturduğu insanların ürettikleri ile değer kazandığı belirtilmelidir. Başka bir ifade ile şehir kimlikleri insan merkezli olmuştur. Yetiştirdiği yüce şahsiyetler başta olmak üzere ürettikleri, manevi değerler, yapılar ve tarihi olgular şehrin kimliğini oluşturmada önemli bir rol üstlenirler. Bu bağlamda özellikle Türk-İslam geleneğinde şehre mensubiyet kişiliğinin ve kimliğin bir parçasıdır. Bu kişilik ve kimliğin oluşmasında insan unsurunun çok önemli bir yeri vardır. Mesela Ankaravî denildiğinde Ankara, Bursevî denildiğinde Bursa, Davudu Kayserî denildiğinde Kayseri, Malatî denildiğinde Malatya ve Sinobî denildiğinde ise Sinop akla gelir. Dolayısıyla insan ile şehir arasında sıkı bir münasebet vardır. İnsanlar şehre mensubiyetiyle tanınır ve şehre kimlik kazandırır. Eski çağlardan beri Sinop'ta doğup büyüyen veya buraya yerleşen onlarca Sinobî lakaplı bilim adamları Sinob'a İslam medeniyeti kimliğini kazandırmışlardır. Ancak son iki asırdan beri söz konusu şehir kimliği bilinçli veya bilinçsiz farklı nedenlerle erozyona uğratıldığı ifade edilmelidir. Aynı medeniyete bağlı olmasına rağmen her şehrin bir kimliği vardır ve bu şehir kimliği; bir şehri başka şehirlerden ayıran özellikleri barındırır. Şehirlerin farklılaşması konusunda birbirlerine yakınlığı veya uzaklığı çok da önemli değildir. Çevresel şartla, toplumların eğilimleri, sosyo-kültürel hayat ve coğrafi konum gibi birçok etmen şehir kimliklerini diğerinden ayırmıştır. Ancak ortak unsur güven, emniyet, huzur ve medeni olmaktır.

Şehirlerimiz kendi tarihi ve kültürel birikiminden uzaklaştıkça, kendi özüne yabancılaşmış ve bunun sonucunda da bir kimlik krizinin içerisine girmişlerdir. Çözüm şehrin yetiştirdiği, ürettiği değerdedir. "Yerel olamayan evrensel olamaz" gerçeğinden hareketle Sinobî ve Sinobîler Sinob'un yeniden manevi mimarı olmadıkça, şehirlerimiz kimlik erozyonundan ve ruhi bunalımdan kurtulamayacağı unutulmamalıdır.

2. Şehre Kimlik Kazandıran Unsurları

Şehir kimliği İslam'ın dışı açılan kapısı sayıldığından, İslam medeniyetinde önemli sayılmıştır. Ancak asırların oluşturduğu İslam şehir kimliklerinin hızla erozyona uğratılması veya yok edilmesi Müslümanların yaşadığı en ağır felaketlerden biridir. Dini eğitimin zayıfladığı, gelenek ve göreneklerin unutulduğu bir ortamda artık mezarlıklar, camiler, medreseler, hamamlar kısacası tarihi mekanlar şehir kimliğini muhafazada çok daha fazla bir görev üstlenmiştir. Türkiye'nin etrafındaki ülkelerde İslam şehirleri acımasız emperyalist ülkelerin ağır silahları altında sadece tarihi mekanlarını, camilerini, türbelerini kaybetmiyor, o bunları kaybetmekle aslında bütün kültürel birikimini veya şehir kimliğini kaybediyor. Bu nedenle Sinop gerek İslam kültür hav-

⁵ Daha geniş bilgi için bk. Süreyya Eroğlu - A. Alev Direr Akhan, "Seyahatnameler'de Sinop", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013 17 (1): 257-272.

zasının önemli temsilcilerinden biri olarak gerekse güven şehri bağlamında önemli bir görevi üstlenmiş durumdadır. Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir: Din eğitiminin uzun yıllardan beri tüm dünyada tabir yerinde ise yerlerde süründüğü ve zayıflatıldığı bir dönemde tarihi mekanlar eskisinden çok daha büyük bir görev üstlenmiştir. Ancak vehhabilik/Selefiyye gibi kurulanmış/kurulmuş dış kaynaklı sözle İslami hareketler İslam medeniyetinin görünür emarelerine hücum etmekte ve onları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Sinop'a ait tarihi mekanların önemi bir kat daha artmıştır.

Burada şehir kimliğini tespit ve koruma öncelikli konulara arasında olduğu belirtilmelidir. Bu yüzden her şeyden önce küresel ve bölgesel görünüm tespiti yapılmalıdır. Medeniyet perspektifinde mesafe kat edilebilmesi; ülkemizin ve şehirlerimizin gereğince tanıtılması öncelikle içinde bulunduğumuz dönemde dünyanın durumu ve bizim böyle bir dünyada ülke ve şehir olarak nasıl bir rol üstlenebileceğimiz ve üstlenmememiz gerektiği konusunda sağlıklı analiz ve tespitlerin yapılmasına bağlı olduğu bir gerçektir. İkinci husus ise şehri “cazibe merkezi” haline getirmektir. Bunun için de öncelikle şehrin cazibesini kaybetmesine neden olan, ya da onu itici hale getiren unsurları ortadan kaldırmak; şehre ait insan kaynağının onu gönülden sahiplenmesini sağlayan önlemleri almaktır. Bu önlemlerin başında ahlaki erdemler gelmektedir. Türk-İslam medeniyetinin en temel unsuru ve şehir kimliğine kazandırdığı ahlaki temelleri dört maddede toplamak mümkündür. Şehirli toplumlar öncelikle iffetli insanlardan oluşmuştur. Toplumun bütün kesimleri hangi düşünce veya dinden olursa olsun iffeti muhafazada azami gayret göstermişlerdir. İffetsizlerin toplumda barınması adeta uygulama ve eğitimle imkansız hale getirilmiştir. İkinci temel unsur adalet anlayışıdır. Adalet toplumun bütün kesimlerini içine almış, kapsamıştır. Komşunun komşuya adaletinin yanında Müslümanın Müslüman olmayana davranışındaki adalet edebiyata, kanuna ve mahkeme kararlarına kadar yansımıştır. Üçüncü unsur merhamettir. Türk-İslam medeniyeti merhamet üzerine inşa edilmiştir. Anadolu'dan balkanlara oradan Avrupa'nın içlerine kadar merhamet medeniyeti gönüllerde Taht kurmuştur. Bu medeniyete bu gün bile tazeliği korumaktadır. Orta Asya'dan Afrika'ya, Hind alt kıtasında Asya ülkelerine Myanmar'a kadar dünyanın hemen her yerine merhamet elçileri Türk-İslam kültürünün güzel yüzünün karşılıklı beklemeden göstermektedir. Son yıllarda gerek TİKA, gerek Diyanet gerekse STK'lar aracılığı ile tüm mazlum ve mağdur insana ulaşma çabası Anadolu insanının gücünün üstünde sergilenmektedir. Ahlakın temelini oluşturan dördüncü ve son unsur feragattir. Türk-İslam medeniyeti feragat duygusunu adeta Anadolu insanının genlerine işlemiştir. Kendisi muhtaç iken başkasına yardım edebilme erdeminin en güçlü temsilcisi olagelmiştir. Ashab dilinde îsar ile ifade edilen güçlü ahlaki erdem toplumumuzda en belirgin vasıflardan biri olmuştur.

Türk-İslâm eserlerinin en güzel örnekleri Sinop'ta yer almaktadır. Kale, han, hamam, zâviye, medrese, tekke, imaret, cami, mescid, namazgâh ve türbe gibi çok sayıda dinî ve sivil yapı inşa edilmiştir. Bir şehrin, sahip olduğu derin tarihi ve kültürel birikim, farklı inanç ve medeniyetlerden günümüze kalan izler, geniş bir kültür, doğal kaynaklarının güzelliği ve nesilden nesle aktarılan uçsuz bucaksız bir kent hafızası için önemlidir. Şehrin ruhunu taşıyan bu asırlık birikim, bir de modern hayatın tüm ihtiyaçlarına cevap veren bir kent dokusu ile bütünleştiğinde ortaya çıkan tablo Sinop'u anlatmaya yeterlidir. Başka bir ifadeyle, kültürel miras, doğal yapı, coğrafya-iklim, özgün çıktı ve yerleşik beceri konusundaki farklılıklar Sinop'u diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerdendir. Müslümanlar kılıçla fethedilen yerlerin ancak İslam medeniyetinin temel

unsurları ile kalıcı hale getirilebileceğini çok iyi bilmekte idiler. Bu yüzden eğitim, temizlik, ahlak ve güven toplumun her kesimi için ödün verilmeyecek vasıflar olarak benimsenmiştir. Sinop'ta meskûn bulunan gayrimüslimlerle ilişkiler hep bu çerçevede ve adalet temelli yürütülmüştür. Özcan Sinop'un Osmanlı son dönemi şehir kimliği ile ilgili şöyle demektedir:

Osmanlı'da ise şehir, "Cum'a kılınur ve bâzârı durur" diye tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere, şehrin temel özelliği açısından Osmanlı'nın tanımıyla bir benzerlik söz konusudur. Ayrıca şehri belirleyen fiziki unsurların en önemlileri arasında; sur, pazaryeri, yönetim binaları ve basta ibadethaneler gibi mekânlar sayılabilir. Genel özellikleri ile belirttiğimiz Osmanlı şehirlerindeki bu görünümün, Sinop'ta kendine has bir gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. (Selim Özcan, "Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı", (OTAM, 30/Güz 2011, s. 146-170)

Türk-İslam medeniyetinin en eski unsurlarını günümüze kadar koruyabilen Sinop bu tarihi yapıları ile bölgede temayüz eden şehirlerimizdendir.⁶ Bunların başında Sinop Ulu Cami gelmektedir. Eldeki bilgiler ışığında, büyük Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubad (v. 1237) tarafından Atabeg Ayas'a inşa ettirildiği ve bu eserin Trabzon Komnenosları'nın 1261'deki işgali sırasında tamamen yıkıldığı, 1268'de de Muînüddin Pervâne tarafından eski temelleri üzerine ihya ettirildiği kayıtlarda yer almaktadır.

İslam şehir kimliğinde çok önemli yeri olan bilim insanları, dini önderler, tasavvuf erbabı, tarihi yapılar ve mezarlar maalesef bir kısım Müslümanların hedefi haline getirilmiştir. Söz konusu zihniyet İslam medeniyetinin 14 asırlık birikimi ile mücadele ve yok etmeyi büyük bir marifet saymaktadır. 18. asırdan itibaren emperyalistlerin istekleri doğrultusunda İslam coğrafyasında oluşturulan zihniyet adeta "İslam coğrafyasında Müslüman avcılığına" başlamıştır. Başlangıçta söz konusu zihniyet Muhammed b. Abdülvehhab'ın İbn Teymiyye'nin kitaplarından etkilenerek kurduğu söylenmekle birlikte aslında İngiliz casuslarının yönlendirmesiyle hareket ettiği bilinmektedir. Söz konusu düşünce adına ilk yıktıkları mezar, savaş meydanında şehit olmuş, başka bir ifade ile Allah yolunda can vermiş ikinci Halife Hz. Ömer'in kardeşinin mezarı olmuştur. Tarihte "mezar yıkıcılar" olarak yerini alan zihniyet İslam coğrafyasındaki tarihi yapıları özellikle de mezarları müşriklik saymıştır.

Büyükkara bu zihniyetin Vehhabiler olarak bilindiğini ancak, özellikle Hicaz'daki eylemlerinden dolayı bazı tarih kayıtlarında "mezar yıkıcılar" olarak nitelendirildiğini ifade etmektedir. Zira Vehhabiler şiddetli çatışmalar neticesinde 18 Şubat 1803'de Taif şehrini ele geçirmişler, çok sayıda Taifliyi öldürerek mallarını talan etmişlerdir. Bu esnada bütün türbe ve mezarlar tahrip edilmiştir. Yıkılan binalar arasında Abdullah b. Abbas'ın türbesi de bulunmaktaydı. Vehhabiler 30 Nisan 1803 günü Mekke'yi de ele geçirmişler başta Hz. Hatice'nin evi olmak üzere ileri gelen sahabilere ait oldukları bilinen ve hatıra olarak korunan evler yıkılmış, yerle bir edilmiştir. Ardından 1805'te Medine'yi ele geçirmişler ve şehirdeki türbeler ve mezar taşları yıkılıp, ortadan kaldırılmıştır. Bunların en can yakıcısı ise Hz. Peygamber'in türbesindeki tezyinat yağmalanması ve değerli eşyaların gasp edilmesidir.⁷

⁶ M. Ali, Ünal "Tahrir Defterlerine Göre Sinop Şehri", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Uluslararası I) 1-3 Haziran 1988, Samsun 1990, s. 185-193.

⁷ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016. Ayrıca bk. Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, (İstanbul: 1980), s. 189; Mehmet Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kitap Yayınları, (İstanbul 2015), s. 293.

Eyüp Sabri Paşa, İngiliz casusu Hempher'in 1713 senesinde, Basra'da tanıştığı Muhammed b. Abdülvehhab'ı, o da Necd şeyhi olan Muhammed b. Suud'u maşa olarak kullandığını belirttikten sonra kendisine kadı, Muhammed b. Suud'a hâkim ismini taktığını ifade etmektedir. Böylelikle kendilerinden sonra da, çocuklarının bu makama geçmelerini temin eden bir anayasa yaptırdığını açıklamaktadır.⁸

Mezar yıkıcılar sadece tarihi eserleri yok etmekle kalmamış, 14 asırlık birikime kültürel hayata da saldırmıştır. Bir takım uygulamaların sonradan ortaya çıktığını iddia ederek icra edenleri dinden çıkmakla suçlamıştır. Mesela mevlid, hatim ve buna benzer ritüellerin sonradan ortaya çıktığını iler sürerek bu tür kutlamalar yapanların dinden çıkmış olacağını iddia etmiştir. İç ve dış nedenlerle günümüzde de aynı zihniyet iş başındadır. Hatta Asya'dan Afrika'ya çok farklı coğrafyalarda birbirinden farklı isimlerle İslam eserlerini tahrip ve yok etmeye devam etmektedirler. Bu zihniyet günümüzde emperyalistlerin de istekleri doğrultusunda her an yeni bir isimle ortaya çıkabilmekte, iz kaybettirebilmektedir. Başlangıçta Vehhabelik olarak bilinirken sonrada Selefilik, el-Kaide, DEAŞ, Boko Haram ve daha onlarca farklı isim adı altında yıkımlarını sürdürmektedirler. Afrika'da ve dünyanın birçok yerinde dış güçlerden aldığı desteklerle kütüphane, tarihi eser ve camileri yıkmaktadırlar. Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Din eğitiminin iyice zayıflatıldığı ve dine, diyanete, tarihi ve kültürel mirasa saygının kaybolduğu bir ortamda dini hatırlatacak ve günümüz insanına tarihini hatırlatacak bağların ortadan kaldırılması misyoner teşkilatlarının en önemli hedeflerindedir. Dinini unutmuş bir topluma kimliğini hatırlatan eserlerin yok edilmesi suretiyle tarihle bağlarının kopartılması Hıristiyanlığı anlatmayı kolaylaştıracaktır. Böylece üç adımda misyonerliğin hedefine ulaşması sağlanacaktır: Din eğitiminin zayıflatılması, dini kimliği hatırlatan tarihi eserlerin yok edilmesi ve Hıristiyanlık propagandası.

Bu bağlamda Sinop tarihi birikimlerine sahip çıkmak ve şehir kimliğinde çok büyük bir yeri olan bilim insanlarına sahip çıkmak zorundadır. Tahrip ve yok edilen mezar veya kültürel birikim değildir aslında, yok edilen tarihtir, kültürel bağdır ve coğrafi kimliktir. Son iki asırdan beri zaten iyice zayıflatılan din eğitimi Müslümanları büyük bir cehalet karanlığına sürüklemiştir. Din adına ellerinde ne varsa alınmış ve bilgi düzeyi sıfırlanmıştır. Buna bir de etrafında görünce hatırlayacağı ya da bağ kurabileceği camilerin, mezarlar ve buna benzer tarihi yapıların yok edilmesi İslam'la bağlarını tam olarak koparacaktır. Bu sadece Hıristiyan misyonerlerin işine yarayacak bir oryami meydana getirmeye yarayacaktır. Bu bağlamda Endülüs unutulmamalıdır. Mehmet Akif merhum asıl yapılması gerekenleri hatırlatırken şu uyarıyı yapıyor:

Davranın zira gülünç olduk bütün bir âleme,
Bekleşirken gökte yüz binlerce ervah, intikam;
Yerde kalmış, nâ'sa benzer kavm için durmak haram!
Kahraman ecdadınızdan sizde bir kan yok mudur?
Yoksa, istikbâlinizden korkulur, pek korkulur.

Medeniyet, şehir, kültür veya maneviyat kavramları şehir kimliği ve erozyonu açısından oldukça önemlidir. Vatandaş ve bilim insanı olarak şehirlerin özgün kimliklerini bulması ve bu çerçevede ekonomik ve sosyal anlamda gelişmesi en önemli görevlerimiz arasındadır. Bu bağlamda Sinop için "Güven ve Huzur Şehri" gibi kavramlar nadir vasıflardandır. Bu noktada tarihsel

⁸ Eyüp Sabri Paşa, *Mir'atü'l-Haremeyn*, İstanbul, 1301-6.

kimlik alanını anlamaya çalışmak, korumak, tanıtmak ve erozyona uğramasını önlemek önemlidir. Günümüzde Sinop maneviyat önderlerinin gösterdiği yolda şehrin yeniden inşası için hemen her kuruma görevler düşmektedir. Başta üst seviye mülki idareler ve üniversite olmak üzere tüm yerel STK'lara görev düşmektedir. Bütün kurum ve kuruluşların ortak projesi Sinop'un tarihi birikiminin ortaya koyduğu İslam Medeniyeti şehri olması üzerine yoğunlaşmalıdır. Medeniyet tasavvuru noktasında Sinop, gerek ülkemiz gerekse bölgemiz ve dünya için tartışmasız bir öneme sahiptir. Kültürel mirasın korunması hem devletin hem de vatandaşın hassasiyeti ile mümkün olacaktır. Aksi halde kültür varlıkları bir kez tahrip olduğunda bir daha geri gelmemektedir. Eğitim alanındaki eksiklikleri ve kültürel zaafı behemehâl giderilmelidir. Bu konuda asıl görev Devlet'e ve akademyaya düşmekle birlikte, tüm toplumsal kesimleri ilgilendirmektedir.

İslam medeniyetinde şehir (medine) veya şehircilik Hz. Peygamberin nübüvvet hayatını içine alan ve yirmi üç yıl süren iki şehirle temellendirilebilir. Bunlar Peygamberliğin ilk yıllarını geçirdiği Mekke ve ikinci dönemini yaşadığı Medine'dir. Dünyanın neresinde olursa olsun Müslümanların tesis ettiği şehirlerde bu iki kutsal şehrin etkisi açıkça görülmüştür. Başka bir ifade ile İslam Şehirciliğinde Mekke ve Medine hep örnek alınmıştır. Müslüman coğrafyalardaki bu şehircilik, bina ve peyzaj zevki, gökleri ve yeri bir arada ruhlara duyurma anlayışı, zevki selim sahibi bir kısım insanlarda, cennet bahçeleri kadar âsûde çınarlarımızın dibinde uzun bir uykuya yatma arzusu meydana getirmiştir. İslam Şehirlerinin daha kalabalık, yoğun ve heterojen bir biçimde yaşama alanı olmaktan; kırsaldan ayrılan bu özelliklerine binaen gerekli özgün düzenlemelerin kültüre, iklime, coğrafyaya ve manevi değerlere göre esnek bir şekilde düzenlendiğine dikkatler çekilmiştir. Tabiata, yere, göğe, taşa, toprağa, ağaca kısacası canlı cansız evrendeki bütün varlıklara yaratıcısından dolayı saygı duyan bir anlayışla yaklaşma karakteri benimsenmiştir.⁹

İslâm şehirlerini manalı kılan en önemli husus, İslam dini etrafında oluşan tarihidir. Bütünleşme ve birlik şuuru İslam şehirlerinde ulema rehberliğinde dinî ve sosyal değerlerin kurulması ve geliştirilmesine yardım eden en önemli özelliklerdendir. Bu bağlamda İslam medeniyetinde şehirleşme ilk İslâm şehirleri ve bu şehirlerinin karakteristik özellikleri önemini daima muhafaza etmiştir. Şehre kimlik kazandıran en temel özelliklerden birkaçı hemen şöyle sıralanabilir: Öncelikle Mekke insanlık tarihinin başladığı mekan vasfını taşımaktadır. Başka bir ifade ile şehre ait tarih vardır ve bu tarih başladığı ilk günden beri saygındır ve saygınlığını muhafaza etmelidir. Zira peygamberlik bağlamında hiçbir peygamberi diğerinden ayırmak mümkün değildir. Her bir peygamberin geriye bıraktıkları kutsaldır ve ibret alınacak en önemli tarihi unsurlardır. Hz. Adem ile başlayan ve adeta peygamberler şehri olan Mekke yeryüzünde tarih bakımında hiçbir şehrin sahip olamayacağı bir tarihe sahip bulunmaktadır. Nitekim Mekke de Hz. Peygamberin doğup büyüdüğü, peygamberlikle vazifelendirildiği, insanlığı İslâm'ın hakikatlerine çağırıldığı şehirdir. Bu açıdan Mekke, şehir kültürünün derinden hissedildiği tarihî ve stratejik bir konumdadır. Ancak medeniyetlerin bir göstergesi durumundaki şehirler tarih boyunca zaman zaman gerekli ilgiyi görmedikleri hatta bilinçli tahribatlara maruz kaldıkları tarihi bir vakıdır.¹⁰ Bu bağlamda Anadolu

⁹ Mustafa Armağan, Batı'da ve İslam Medeniyeti'nde Şehirlerin Ontolojik Kökenleri ve Ayırt Edici Özellikleri, *Muhafazakâr Düşünce*, (Sayı: 23 Ocak-Şubat-Mart 2010), ss. 115-138.

¹⁰ Mesela bk. Ruşen Keleş, *100 soruda Türkiye'de şehirleşme, konut ve gecekondular*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972.

şehirlerinin özellikle son iki asır içerisinde başka bir ifade ile Osmanlı'nın son dönemi ve yıkılışından sonra tarihi kimliklerini koruma konusunda şansız durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum özellikle son yüzyıl bağlamında Sinop için de geçerlidir. Bir taraftan tarihi birikimini koruma hususunda isteksiz davranılması diğer taraftan tarihi ile uyuşmayan yapılaşmalar hızla çoğalması şehir kimliklerinde büyük erozyonlar meydana getirmiştir. Bu durumun günümüzde kutsal İslam şehir ve mekanları için de geçerli olması çok üzücü bir durumdur. Buna savaşlarda kaybedilen tarihi değerlerin de ilave edilmesi durumunda İslam coğrafyalarındaki şehirlerin kimliklerinin korunması erozyona uğramaması Müslümanların ne derecede hassasiyet göstermesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

İslam şehirlerinin kaynaklarından ikincisi Medine'dir. Hz. Peygamberin hicretiyle birlikte yeni bir kimlik kazanmaya başlayan Medine İslâm vahyinin ikinci döneminin yaşandığı, kıyamete kadar insanlık dünyasına ışık tutacak şekliyle sonlandığı bir peygamber şehridir. Hicret'ten sonra tesis edilen "Mescidi Nebi" (Peygamber Mescidi) ile Medine, gerçek bir şehir hüviyeti kazanmış, medeniyetle bütünleşmiştir. Hicretten önce adı Yesrib olan yerleşim merkezi bir şehir hüviyetine sahip olmayıp tarla ve bahçelerin bulunduğu küçük bir kasaba niteliğinde idi. Ancak hicretten sonra Mescid-i Nebevî'nin inşasıyla birlikte bu merkezin etrafında şehir oluşumunu sürdürmüştür. Bu bakımdan Yesrib'in İslâmlaşmasıyla Medenileşmesinin eş zamanlı gerçekleştiği söylenebilir. Söz konusu mescid etrafında eğitim, iletişim, fikir, kültür ve ticaret merkezleriyle ün salmaya başlamıştı.¹¹ Burada konuyla ilgili önemli bir husus hatırlatılmalıdır. O da şudur: Cami daha ilk kurulduğu günden itibaren sadece ibadet edilen yer olarak algılanmamış yanında eğitim kurumları, medrese, zamanla kütüphane, müsteşfa (hasta hane), aşevi gibi birçok kurumu beraberinde buldurmaya başlamıştır. Bu bağlamda "İslam şehirlerinin merkezinde cami bulunur" veya "İslam şehirleri cami merkezlidir"¹² demek aslında medrese, kütüphane, hastane gibi temel kurum ve kuruluşların şehir merkezlerinde yer aldığı anlamına gelmektedir.

İslam şehirlerinde temizliğe, insanın rahatlığına, hayatın akışını kolaylaştırmaya önem veren bir yaklaşım egemen olmuştur. Hz. Peygamber'in temizliğe ilişkin buyrukları nedeniyle İslamiyet'te camilerin, medreselerin ve sarayların avluları büyük bir özenle, temizlenmesi kolay taşlarla döşenmiştir.¹³ Kuran, insanları "Tanrı'nın işaretlerine", ufuklarda ve kendi nefeslerindeki "işaretlere" bakmaya teşvik etmiştir. Araştırmacıların taşlar, bitkiler, hayvanlar gibi varlıkları, yani işaretleri ve bunların dinsel ve simgesel dildeki kullanımlarını başlangıç noktası olarak ele aldıkları bilinmektedir. Böylelikle kutsal zaman ve mekân, ayinsel davranışlar, ibadet biçimleri, kutsal birey ve toplum değerlendirmeleri yapılmıştır.¹⁴

İslâm şehirleri, evrensel özelliklerini büyük felaketler karşısında koruma çabası içinde olmuştur. Öte yandan İslam şehirleri, yüzyıllardır ümmetle bağlantılarını kesmeden zenginliklerini korumuşlarsa, bu şehirleri birleştiren önemli bir bağın varlığından söz edilebilir. Görünüşte dikkat çekmeyen birleştirici bağ, her zaman ümmet olmuştur. İşte İslam şehirlerinin kurumsal

¹¹ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayın Matbaacılık, (Ankara 2010), cilt:38, ss. 441-446.

¹² Mesela bk. Mehmet Raşit Küçükkürtül, *Kubbelerin gölgesinde İslam şehirleri*, Mostar, İstanbul, 2015.

¹³ Mustafa Armağan, *a.g.m.*, ss. 115-138.

¹⁴ Mesela bk. Annemarie Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, (Çev: Ekrem Demirli), Kabcacı, İstanbul 2004. Ayrıca bk. Mehmet Raşit Küçükkürtül, *Kubbelerin gölgesinde İslam şehirleri*, Mostar, İstanbul 2015.

sistemindeki bu gevşeklik ve esneklik sayesinde ki, Haçlı seferleri yahut Moğol istilası gibi geçtiği yerleri yakıp yıkan ve silip süpüren büyük felaketler yaşamıştır.¹⁵ Ancak en acısı söz konusu şehir kimliğini oluşturan özelliklerin bizzat şehir sakinleri tarafından erozyona uğratılması veya tahrip edilmesidir. Özellikle son yüz yılda maddeci görüşün tüm dünyada olduğu gibi İslam Dünyasında Müslümanlar arasında da yayılması tarihe, kültüre, dini değerler, sanat ve kutsala olan saygı, güven ve değer verme zayıflamıştır. Bu durum bazen art niyet noktasına kadar ulaşabilmiş ve tarihi değerler sahipsiz kalmış, tahribe maruz kalmıştır. Oysa bu şehirle söz konusu özellikleriyle başta Türklerin kurduğu devletler olmak üzere hemen her devirde Müslümanların din, kültür ve medeniyet bakımından dünyaya açılan penceresi konumunda olmuştur.¹⁶ İslâm şehirlerini diğer kültür ve medeniyet şehirlerinden ayıran belirleyici bazı özellikler vardır. Bu şehirlerde daima din, inanç ve çok kültürlülük hâkim olmuştur. Ancak tarihi süreç içerisinde acımasız tahribata maruz kalmış ve bir kısım karakteristik özelliklerini yitirmiştir. İslam şehirlerinin kimliklerini oluşturan özellikler bilerek veya bilmeden erozyona uğramıştır. Oysa şehirler, tarihi süreç içerisinde edindiği kimliği ile varlığını sürdürür, tanınır, saygınlık kazanır.¹⁷

Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Hiçbir şehir bütün özellik veya güzellikleriyle diğer şehirlere tam olarak benzemez. Nitekim Farabi ideal devlet teorisini anlattığı “*Medinetü'l-Fâzıla*”(erdemli şehir) adlı eserinde şehirleri temelde “erdemli olan” ve “erdemli olmayan/cahil” diye ikiye ayırmıştır. Ona göre bu şehirler birbirini zıddı nitelikler taşımaktadır.¹⁸ Her birinin coğrafya, iklim, kültür ve tarih mirasından tevarüs ettiği farklı özellikleri vardır. Her medeniyetin kurduğu şehirlerde, ayırt edici özellik olarak, kendini gösteren ana semboller bulunur. İslâm şehirleri, özellikle camileriyle öne çıkmakla birlikte siyasî, ekonomik, eğitim, hukuk vb. alanlarda insanların fizikî ve manevî ihtiyaçlarına cevap veren pek çok boyutuyla da kendisini belirginleştirmektedir. Kültür ve medeniyetin hâkim olduğu İslâm şehirleri, ferdi ve içtimâî iletişimin İslâm'ın ruhuna en uygun sevgi, saygı, hoşgörü, nezaket ve medenî kuralların hâkim oluşuyla farklılığını hissettirmektedir. Kuruldukları dönemden günümüze kadar bütün zorluklarına rağmen bu özellikleri istikrarlı bir şekilde devam etmiş, evrensel özellik ve estetik görünümleleriyle şehirlilik ve medenilik vasfını kaybetmeden koruyabilmiştir. İşte bu durum İslâm'ın içselleştirilen evrensel öğretilerinin şehre verdiği tarihî dinamizmdir. Bu sayede şehirler mana kazanmış ve sakinlerini o ölümsüz ilkeleriyle âdeta bir eğitim müessesesi gibi eğiterek medenî hâle getirmiştir. Şehre ve sakinlerine ruh veren, onları medenî yapan güç, İslâm'dır, İslâm'ın evrensel kaideleridir. Bu manada dinin dışlandığı bir şehirden ve medeniyetten söz edilemez. Bu bağlamda her bir İslam şehrinin bir kalbi bulunduğu söylenebilir. Medine'de Mescid-i Nebevî, ondan sonra kurulan şehirlerde de ulu camiiler, içinde buldukları şehrin kalbi olmuştur.¹⁹ Burada başka bir

¹⁵ Oleg Grabar, “Cities and citizens”, (edit: Bernard Lewis), *The World of Islam: Faith, People, Culture, Thames and Hudson*, 1976, ss. 99-100.

¹⁶ Mesela bk. Osman Nuri Ergin, *Türk şehirlerinde imaret sistemi*, 1883-1961, Cumhuriyet Matbaası, (İstanbul 1939); Ruşen Keleş, *100 soruda Türkiye'de şehirleşme, konut ve gecekondular*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972.

¹⁷ Jonathan Glancey, *İdeal şehir kurma planları neden başarısız?* <http://www.bbc.com> (Erişim: 16.06.2016); Ayrıca bk. *İslam geleneğinden günümüze şehir ve yerel yönetimler*, (edit. Vecdi Akyüz-Seyfettin Ünlü), İlke Yayınları, II cilt, İstanbul, 1996.

¹⁸ Farabi, *el-Medinetü'l-Fazıla*, (çev. Ahmet Arslan), Ankara 1990.

¹⁹ André Raymond, “Şehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayın Matbaacılık, (Ankara 2010), cilt:38; ss. 449-451.

husus daha göz ardı edilmemelidir. O da şudur: Altı asır İslam coğrafyasına hükmeden Osmanlı söz konusu şehirlerin tarihi kimliği koruma hususunda büyük bir çaba sarf etmiştir. Bu durum sadece İslam eserleri için değil hemen bütün eski milletlerden tevarüs eden tarihi birikimler için geçerlidir. Bu nedenle günümüzde Osmanlıya sadece Müslümanlar değil diğer tüm millet ve kültürler minnet borçludur.²⁰

Müslümanların şehirlerinin tamamında ulu cami vardır ve şehir bu camilerin etrafında şekillenmiştir. Yerleşim bölgeleri, ticarî alanlar gibi özgün mekanlar, camii sonrasında içtimâî önemine göre caminin etrafında yer almıştır. İslam medeniyetinde şehir bir defada olmuş bitmiş bir hadise olmayıp ucu açık bir süreç şeklinde tasarlanması Osmanlı şehri anlayışı için de geçerlidir.²¹ Ancak batılı araştırmacılardan bir kısmı İslam şehirlerinin fiziksel modeli ve planlamasının, İslam dünyasının her yerinde şehirlerin birbirine benzediğini belirttikleri de göz ardı edilmemelidir.²²

İslâm şehrinin “insanî yüzü”, diğer tüm İslam medeniyetlerinde olduğu gibi Osmanlı şehrinde de kendisini hissettirmektedir. Batılı araştırmacıların da ifade ettiği üzere şehrin yekpare bir yapı olması yerine mescid, cami, mektep, tekke, kitaplık, kütüphane, hamam, aşevi, sadaka taşı, müsteşfa (hasta hane) etrafında odaklaşmıştır. Bu tür bir şehirleşmede dikkati çeken bir diğer husus kendi kendini yöneten idari birimler, mahalleler olarak teşkilatlanmış bulunmasıdır. Böylelikle insan ölçeğinde, insanın çevresinin bilincine ulaşabileceği ve bu çevrenin her türlü sorumluluğuna katılabileceği uygun ölçünün teşhis edilmesi ve korunması Osmanlı şehrinin değişmez bir kuralı haline gelmiştir.²³ Mahremiyet İslam medeniyeti şehirlerinin dikkat çeken bir diğer karakteristik özelliğidir. Bu bağlamda Selçuklu ve Osmanlı şehir yapılanmasında mahremiyet vazgeçilmez bir husustur. Bu duruma dikkatleri çeken Halil İnalçık şöyle demektedir: “Osmanlı binaları ve sokak biçimleri, İslam hukukunun kural ve düzenlemelerine sıkı sıkıya bağlıydı”. Osmanlı şehrinde Kadı'nın fonksiyonu son derece hayafidir. Padişaha karşı bile bir çeşit özerkliğe sahiptir. Kadının şeriatın uygulayıcısı olarak kazandığı bağımsız statü, İslam cemaatinin varlığını, yabancı egemenliğinden sonra bile sürdürmesine imkân sağlamış ve bu gibi durumlarda büyük bir yetki ve özerkliğe sahip olmuştur. O, Osmanlı ya da İslam şehrinde bir çeşit özerkliğin bulunduğu ifade ettikten sonra, Osmanlı şehirlerinin İslam şeriatı idealine dayanan ve bu ideali yansıtan belirli bir fizikî ve sosyal organizasyona sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre şehirlerin planlanması, düzenlenmesi ve işleyişi tamamen İslamî kavramlara dayanmaktaydı. İnalçık önemli

²⁰ Mesela bk. Yılmaz Can, *İslam şehirlerinin fiziki yapısı: (h. I-III/m. VII-IX.yüzyıl)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (Ankara 1995); Faruk Sümer, *Eski Türklerde şehircilik 1924-1995*, Türk Tarih Kurumu, (Ankara 2014).

²¹ Turgut Cansever, *İslâm'da Şehir ve Mimari*, İz Yayıncılık, (İstanbul 1997), s. 120 vd; Krş. S. M. Stern, “The Constitution of the Islamic city”, *History and Culture in the Medieval Muslim World, Variorum Reprints*, (Londra 1984); İlhan Şahin, “Şehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 38, s. 447; Faruk Sümer, *Eski Türklerde şehircilik 1924-1995*, Türk Tarih Kurumu, (Ankara 2014).

²² Saleh al-Hathloul, “Arap İslam Şehirlerinin Fiziksel Çevresinin Dönüşümünde Dinsel Kuralların Rolü”, *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı*, “The Conference on The Preservation of Aachitectural He-aritage of Islamic Cities”, 22-26/4/1985 İstanbul, *Bildiriler Kitabı*, İki Nokta Araştırma, Basın, Yayın, Organizasyon, (İstanbul, Şubat 1987), ss. 97-102; G. Von Grunebaum, "The Structure of the Muslim Town", in *his Islam: Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition*, (London 1955), ss. 141-158; André Raymond, Şehir, TDV İslam Ansiklopedisi, cilt: 38, ss. 439-451; Turgut Cansever, *İslam'da şehir ve mimari*, [Turgut Cansever bütün eserleri 2], İz Yayıncılık, (İstanbul 1997).

²³ Mustafa Armağan, *a.g.m.*, ss. 115-138; Cansever, *a.g.e.*, s. 126.

bir hususa daha dikkatleri çekmektedir. O da şudur: Osmanlı veya İslami şehir topluluğu, Kadı'nın idaresinde ortak bir birlik ve kimliğe ulaşmıştır. İslam'ın sosyal tarihi ve kurumları, şeriatın emirleri ve kadı ve müftünün İslam şehrinde oynadığı rol referans alınmadan açıklanamaz.²⁴ Osmanlı şehri, İslâm ahlâkının ve aynı zamanda teknik ve idari becerilerin mekâna yansımış biçimidir. Kendisine ait kültür dokusuyla renklendirilmiş örneklerdir.²⁵

Buraya kadar İslam Medeniyetinin ilk şehir örnekleri ve Türk-İslam kültüründe şehirlerin temel özellikleri ifade edildi. Artık şehre kimlik kazandıran unsurlar söz konusu edilebilir. Acaba İslam medeniyetinde şehir kimliği hangi temel unsurlardan oluşmaktadır? Öncelikle bir şehrin, sakinlerinin oluşturduğu insanların ürettikleri ile değer kazandığı belirtilmelidir. Başka bir ifade ile şehir kimlikleri insan merkezli oluşmuştur. Yetiştirdiği yüce şahsiyetler başta olmak üzere ürettikleri, manevi değerler, yapılar ve tarihi olgular şehrin kimliğini oluşturmada önemli bir rol üstlenirler. Bu bağlamda özellikle Türk-İslam geleneğinde şehre mensubiyet kişiliğin ve kimliğin bir parçasıdır.²⁶ Bu kişilik ve kimliğin oluşmasında insan unsurunun çok önemli bir yeri vardır.

İslam medeniyetinde şehre kimlik kazandıran ikinci önemli husus mimarî yapılar ve ma-bedlerdir.²⁷ Bunlar da şehre kalıcı karakter kazandıran önemli yapılardır. Mesela Taç Mahal, el-Hamra gibi üstün sanat tasarımıyla inşa edilen tarihî eserler, buldukları şehrin şöhretini geleceğe taşımaktadır. Süleymaniye ve Sultan Ahmet camileri gibi mimarî özellikli eserlerde, o medeniyetin bütün medeniyet birikimlerini görmek mümkündür. Çünkü mimari eserlerin gerisinde, o eserleri meydana getiren ruh vardır. Mimarî eser, aynı zamanda o eserleri üreten zihniyetin ve değerlerin tabiat ve metafizik algısını yansıtır.²⁸ Meselâ Müslüman şehirlerindeki camilerin hepsi aydın ve ferahtır. Tabiatla bağını koparmamıştır. Sanat harikası ulu camiler, İslâm estetiğinin değerini yansıtır. Şehre rengini veren bu mimarî eserlerde hem şehrin hem de medeniyetin karakteristiği görülür. O bakımdan minarelerden okunan ezanlar, o burçlarda dalgalanan ay-yıldızlı bayraklar ve minarelerin âlemleri, bu toprakların ötelere uzanan simgeleridir.

Şehre kimlik kazandıran üçüncü bir husus ise güvenlidir. İbn Hazm amellerin üstünlüğü konusunda mekanın önemine dikkatleri çekmiş, mekanın değerinin eylemlerin üstünlüğü bağlamında etkili olduğunu vurgulamıştır.²⁹ Söz konusu tarihi mekanların, manevi mimarları nedeniyle

²⁴ Halil İnalçık, "İstanbul: Bir İslam şehri", (Çev: İbrahim Kalın), Yayına hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı I: Fetih ve Fatih*, (İstanbul 1995), ss. 83-86. Krş. Oleg Grabar, "Cities and citizens", (edit: Bernard Lewis), *The World of Islam: Faith, People, Culture, Thames and Hudson*, 1976; Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluđu ve Mimarisi*, (Çev. Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, (İstanbul 1999); İlhan Şahin, *Şehir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 38, ss. 449-451. Ayrıca bk. Turgut Cansever, *İslam'da şehir ve mimari*, [Turgut Cansever bütün eserleri 2], İz Yayıncılık, İstanbul, 1997; Mustafa Cezar, *Anadolu öncesi Türklerde şehir ve mimarlık*, Türkiye İş Bankası, (Ankara 1977).

²⁵ Mesela bk. Mehmet Mahfuz Söylemez, *İslam şehirleri üzerine makaleler*, Çorum Belediyesi, (Çorum 2010).

²⁶ Mesela bk. Bahattin Ögel, *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde köy ve şehir hayatı: Göktürklerden Osmanlılara, 1923-1989*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, (Ankara 1984); Osman Nuri Ergin, *Türk şehirlerinde imaret sistemi*, 1883-1961, Cumhuriyet Matbaası, (İstanbul 1939).

²⁷ Sinan'ın Osmanlı-Türk şehircilik ve belediyeçiliğine katkısı, uluslararası yuvarlak masa toplantısı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mimar Sinan Çalışmaları Sürekli Sekreteryası, (İstanbul 1988).

²⁸ Mesela bk. Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, (Çev. Nabi Avcı), İstanbul 1982. Krş. Oleg Grabar, "Cities and citizens", (edit: Bernard Lewis), *The World of Islam: Faith, People, Culture*, (Thames and Hudson 1976).

²⁹ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, (Kahire 1317-1320), cilt; IV, s. 186.

daha faziletli olacağına dikkatleri çekmiştir. Şehir kimliğinde etkili olan bir diğer husus da tarihi süreç içerisinde milletlerin şehir yaşantısı, medeniyetler kurması ve geriye kendi kültürlerine ait eserler bırakmasıdır. Bu, şehir kimliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Önceki milletlerin ibretlik durumları, geriye bıraktıkları tarihi eserler gezip-görüp bunlardan dersler çıkarmak amacıyla insanları bu tür şehirlere çekmektedir. Bütün bu özelliklerin muhafaza edilmesi şehir kimliklerinin erozyona uğramaması bakımından oldukça önemlidir. Tarih boyunca birçok defa ideal şehir kurma planları yapılmıştır. Ancak bunların pek çoğu yukarıda sayılan özellikler bulunmadığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁰ O halde İslam medeniyetinin meydana getirdiği şehirlerin varlığını sürdürmesi söz konusu özelliklerini korumasıyla doğru orantılıdır. Yani bu özelliklerin kaybolması veya erozyona uğraması durumunda şehir kimliğini kaybedeceği ve İslam medeniyetini yansıtmayacağı açıktır.

Tarih boyunca kazanımlarımızı oluşturan şehir kimliğimizin kaybolması Müslümanların yüzleşmesi gereken en önemli hususlardan biridir. Değerlerini kaybeden şehirlerin İslam'ı veya Müslümanları ifade etmekten uzaklaşmakta, farklılıklarını yitirmektedir. Günümüzde sağlıklı bir şehirleşmenin gerçekleşmediği büyük kentlerde, birtakım problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Geleneksel değerlerin ve bağların yitirildiği şehirlerde yaşamın entelektüel, sosyo-kültürel gereklerine sahip olmadıkları için bir uyum sorunu yaşanmaktadır. Bugün birçok şehir, geçmişte sahip olduğu özelliklerini yitirmiştir. Şehirde kaybolan değerler, dinî, kültürel ve sosyal zenginlikler şehirleri yeniden değerlendirmeyi, mevcut sorunları tespit ve çözüm önerileri geliştirmeyi kaçınılmaz hâle getirmiştir. Kaybolan değerleri, fizikî donanımları ve sakinleri ile şehri yeniden inşa etmek gerekiyor. Şehir ve insan birbirinin varlık sebebidir. İnsan, maddî ve mânevî bütün nitelikleriyle kendisiyle özdeş özelliklerini kaybederse, buna bağlı olarak şehir de şehir olma özelliğinden yoksun kalır. Şehirler, şehir olma özelliğini kaybetmeye başladıktan sonra insan şehirle, şehir de insanla bir mücadeleye başlamıştır.

Günümüzde birçok araştırmacıya göre şehir, kaybettiği insanını yani ruhunu aramaya başlamıştır. Zira ruhandan soyutlanmış şehir, birçok insanı hayal kırıklığına uğratmıştır. Onlara göre insan şehirde öncelikle kendisini sonra da şehri inşa etmelidir. Çünkü kendini bilgi, birikim, duygu ve düşünce boyutuyla inşa edemeyenlerin, fizikî ve manevi çevrelerini inşa etmeleri düşünülemez. İnsanın içinde yaşadığı şehrin imkânlarını gerektiği gibi kullanması, şehirli olmanın erdemlerine ulaşması, fert olarak şehir kültürünü içselleştirmesi, sanata, bilime, kültüre katkıda bulunması, tarihi ile bütünleşmesi, ahlâkî birtakım özelliklere sahip olması, kişiyi gerçek anlamda şehirli bir fert hâline getirecektir. İslam Şehir kültürü kendi sakinlerine bir başka güç veya karakter daha kazandırmıştır. O da siyasal anlamda zor durumlarda kendi kendilerini yönetebilme becerisi kazandırabilmesidir. İslam şehirleri, vali, kadı ve yeniçeri ağası arasında geçen son derece renkli bir siyasal hayata sahiptir. İslam şehirleri, özellikle Endülüs ve Mağrib'tekiler, merkezî yönetim zayıfladığında, ekâbirden seçilen bir heyetle kendi kendisini yönetmesini bilmişlerdir.³¹

³⁰ Mesela bk. Jonathan Glancey, "İdeal şehir kurma planları neden başarısız?" <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160621> (Erişim: 22/09/2017).

³¹ Mesela bk. Andre Raymond, Yeniçerilerin Kahire'si: Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi, (Çev: Alp Tümertekin), Yapı Kredi Yayınları, (İstanbul 1999); Kaşgar'dan Endülüs'e Türk-İslam şehirleri Sakarya şehrengizi bildiriler kitabı [Kaşgar'dan Endülüs'e Türk-İslam Şehirleri Sakarya Şehrengizi (Eskişehir 2013)], (Yayına hazırlayanlar: İlyas Demirci, Osman İyimaya, Akif Özkaldı) Ankara: Türk Dünyası Mühendisler ve Mimarlar Birliği, 2013.

Şehrin sorunlarını çözmek, kültürünü, çevresini inşa etmek için İslâm'ın ilkelerinin belirleyici bir önemi vardır. İslâm'ın değerleriyle bezenmiş ve şekillenmiş tarihî şehir tecrübesi, bizlere bu konuda çok önemli bir örnektir. Tarihî tecrübeler dikkate alınarak ortaya konacak çözümler önerileri, bugünün şehir problemlerine kalıcı çözümler getirmenin en etkili yöntemi olacaktır.

Nasıl bir şehir sorusuna aranan cevap daha İslam'ın ilk yıllarında özellikle Hz. Ömer'in şehir planlaması konusundaki talimatları ile gün yüzüne çıkmıştır. Küçükaşçı bu konuda şu tespitleri yapmıştır: İslâm, insana ferdî sorumluluklar yüklediği gibi sosyal sorumluluklar da yüklemiştir. İslâm'ın idealize ettiği toplum hayatı, büyük ölçüde şehir hayatını gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamberin hayatında bunu görmek mümkündür. Hicretten önce zulüm ve anarşinin kol gezdiği Yesrib'i sevgi, şefkat, merhamet ve yardımlaşma temeline dayalı ortak bir ruh ve düşünce dünyasında birleştiren ve bu şehri "Medine-i Münevvere" (Aydınlık Şehir) yapan anlayış iyi anlaşılmalı ve özümsemelidir. Peygamberimiz, Medine'nin çok kültürlü, çok inançlı hayatını tanzim ederken, bir taraftan akraba ve komşu haklarını gözetmiş, diğer taraftan farklı inanç gruplarını ötekileştirmeden herkesi aynı şehrin ve bir tek toplumun dokusunu oluşturan unsurlar olarak kucaklamıştır. Hz. Peygamberin şehre dair uygulamaları, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu kapsamda Peygamberimizin şehrin tenhalaşmasını, bir yerde nüfus yoğunlaşırken, diğer bölgelerde nüfusun azalmasını, dolayısıyla şehrin bir noktaya yığılmasını teşvik etmemesi konusu, evrensel bir şehircilik ilkesi açısından dikkate alınabilir. Bununla beraber Peygamberimizin içtimâî ve medenî hayatın kaçınılmaz bir gereği olan nezaket ve saygı kuralları üzerinde çok ciddi durması da günümüz şehirciğinde fertler arası diyalogun sağlıklı bir zeminde yürütülmesi konusunda günümüze ışık tutan önemli bir ilkedir. İslâm'ın şehrin imarından ayrı düşünülmemeyecek çevre düzenlemelerine ve yeşili korumanın önemine verdiği önemi anlamak için Peygamberimizin Medine'nin etrafında oluşturduğu koruluk alanını hatırlamamız yeterli olacaktır.³²

Sonuç ve Öneriler

İnsanoğlu tarihte erdemli şehirlerde yaşama mutluluğuna ve ayrıcalığına sahip olmuştur. Tarihin en erdemli şehirleri peygamberlerin Allah'ın vahyine mazhar oldukları, o ulvî duyguları yaşadıkları kutsal mekânlardır ve sonra bu şehirlerin vasıflarına sahip olanlardır. Mekke, bütün şehirlerin anası ve insanlar için ilk ev olma özelliği taşımaktadır. Kudüs, Hz. Davut ve Süleyman peygamberlerin krallıklarına mekân olmuştur. Medine ise İslâm'ın din olarak en mükemmel temsil edildiği bir mekânda tezahür ettiği muhteşem bir şehirdir. Bu üç şehrin de kurucu değerleri İlâhî ve ahlâkî sembollerdir. Bir şehrin yönetimi ülkenin ve ailenin yönetimi ile aynıdır. Başka bir ifade ile manevi ve ahlâkî değerlerden ayrı düşünülemez. Buna göre kurtuluş ve bozulmuş şehirle yakından ilgilidir. Bu durumda insanın kurtuluşu, varlığın sosyal ve tabii çevresinin, yani şehrinin de kurtuluşuna yardım edecektir.

İnsanlar var oldukça şehirler de var olacaktır. Çünkü şehirler, insanlığın kendisini en mükemmel hâle getirebileceği önemli mekânlardan biridir. Şehir, ahlâk ve düzen gerektirir. Bugün özellikle kendisi ile çevresi arasındaki dengenin iyi kurulamaması, insanın kendi ruhî ihtiyaçlarıyla uyumlu olmayan mekânda olmasının bir sonucudur. Şehirlerdeki mevcut problemlerin tes-

³² Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şehir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt; 38, ss. 441-446.

piti, teşhisi ve bunlara çözüm üretmek için fertlere, ailelere, okullara, resmî veya özel iş alanlarındaki her seviyeden insana görevler düşmektedir. Dahası, her kademedeki kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütüne de mevcut şartların iyileştirilmesi, daha dinamik hâle getirilmesi için birçok plân ve projenin hayata geçirilmesi noktasında çok önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.³³ İslam şehirlerinin örnek olduğu ve diğer milletlere yol gösterdiği özelliklerini koruma ve geliştirme bütün Müslümanlara dini, sosyal ve insani bir vazifedir. Bunların en önemlilerinden bir belki de birincisi güvendir. Müslümanların şehirleri güven ve emniyetin en üst seviyede olması ile ün salmıştır, bundan sonra da ün salmalıdır. Güven ortamının bulunmadığı şehir İslam'ın temel ruhu ile barışık değildir. Zira İslam barış, güven ve emniyet demektir. Canın, malın, ırzın, dinin ve aklın güvence altına alınması bizzat dinin emirleri arasında bulunması bunu gerektirmektedir. Bu çerçevede Sinop bir güven şehri olmuş ve olmaya da devam edecektir.

İslam şehirlerinde tarih boyunca elde edilen birikimler korunmuştur. Türk-İslam medeniyetlerinde fethedilen veya kurulan şehirlerde tarihi yapıların ve sanatın korunması hususunda bütün tedbirleri alınmıştır. Türkler özellikle peygamberlerden kalan hatırat ve yapılara sahip çıkmışlar gelecek nesillere taşınması konusunda bütün tedbirleri almışlardır. Hatta gelecek nesillere ibret olsun diye birçok tarihi yapının tahrip olmaması konusunda büyük çaba sarf etmiş, onları korumuştur. Bu bağlamda İslam coğrafyasında son onlu yıllara kadar bu tür yapıların nasıl korunduğunu açıkça gösterecek araştırmalar mevcuttur. Ancak son yıllarda Batılıların kontrolünde adeta bilinçli oluşturulmuş çok uluslu şer güçleri tarafından söz konusu tarihi eser veya kültürel yapıların birçoğu tahrip edilmiştir. Söz konusu şer grupları sadece tarihi mekanları değil İslam tarihine ait mekan, sanat ve eserleri yok etmişlerdir ve yok etmeye devam etmektedir.³⁴

İslam şehirlerinin önemli vasıflarından bir diğerinin ilim, irfan ve kitap merkezi olmasıdır. Tarih boyunca gerek fethedilen eski şehirlerin gerekse Müslümanların kurduğu yeni şehirlerin en önemli özelliklerinden birinin de ilim merkezi olmasıdır. Bu bağlamda dönemin en büyük ve en önemli kütüphaneleri İslam şehirlerinde kurulmuştur. Bu sayede diğer milletler için Ortaçağın karanlık günleri Müslümanlar için aydınlık çağ anlamına gelmekteydi. İlimi keşifler; sosyal bilimler, fen, fizik ve sağlık alanında binlerce yeniliklerle yer almıştır. Yazılan eserler İslam coğrafyasının bir ucundan ötekine derhal nakledildiğini ve insanların gelişmelerden haberdar edildiğini yapılan çalışmalardan açıkça ortaya koymaktadır. Kütüphaneler şehirlerin maruf özellikleri olmuş ve bu sayede bilim insanlarını söz konusu şehirlere çekmiştir. Günümüzde de söz konusu şehirlerimiz büyük ve işlevsel kütüphaneler ile anılmalıdır. Başta üniversitelerimiz olmak üzere yerel mülki amirler kütüphaneleri vakit geçirmeden şehrin kalbi haline getirmelidir. Bu bağlamda başlangıç itibarıyla otuz büyük şehre otuz büyük kütüphane yapılmalı ve ülkenin genç nüfusu başta olmak üzere insanların hizmetine sunulmalıdır. Zira cehaletle medeniyet yan yana duramayacak iki olgudur. İslam medeniyeti “oku” emri ile başlamış ve okumak suretiyle tüm dünyaya barış medeniyetini göstermiştir. Cehalet yeni medeniyetin önündeki en büyük engeldir. Ancak cehalete

³³ URL: <https://www.dergice.com/islam-sehirciligine-nostaljik-bir-bakis> (Erişim: 20.05.2017).

³⁴ İskan ve Şehircilik Konferansları, Dokuzuncu iskan ve şehircilik konferansları Türkiye’de orman köyleri, yerleşme, bölge planlama, şehirleşme, Doğu Anadolu’nun sorunları, İskan ve Şehircilik Konferansları 9, (Ankara 1968), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları*, 1969; Bahattin Ögel, *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde köy ve şehir hayatı: Göktürklerden Osmanlılara, 1923-1989*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, (Ankara 1984); Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut Ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, (İstanbul 1972).

eşlik eden zaruret ve ihtilaflar Müslümanların yenmesi gereken zorluklardır. Okumak suretiyle ilim ve irfan hayatının düzenlenmesi sanat ve ittifakı peşinden getirecektir. *Üniversite kampüslerinde devasa rektörlük binalarından önce kütüphaneler yapılmalı ve etrafındaki sosyal mekanlarla herkesi kendine çekmelidir.* Bünyesinde sayıları beş yüzü geçen ilahiyat öğrencisi bulundurrken, merkez kütüphanesinde temel İslam kaynaklarına bile yer vermeyen üniversiteleri seminerlere gittiğimde üzüntüyle gördüğümü belirtmeliyim.

İslam şehirlerinin bir diğer özelliği nezafeti, temizliği ve düzenidir.³⁵ Bu bağlamda “İslam su medeniyedir” ifadesini haklı gösterecek uygulamalar gerçekleştirilmiştir. İslam şehirleri su temini konusunda gereken önemi göstermiş ve bütün şehir halkının yararlanabileceği şekilde çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde bile başta Balkanlar olmak üzere Müslümanların idare ettiği her şehirde su sorunu çözülmüştür. Su kaynakların korunması, eşit yararlanılması ve geliştirilmesi Müslümanların en önemli vasıfları arasında yer almıştır. İslam şehirlerinde hamamlar en önemli yapılardan biridir. Bugün bile Batılılar arasında Turkish Bath (Türk Hamamı) ününü hala koruyabilmektedir. Balkanlarda bir idareci bu durumu ifade ederken “Osmanlı gittiği her yere halka açık çeşmeler yapmıştır ve yaptığı her çeşmeden gönül rahatlığı ile bugün bile su içebilirsiniz” demişti.

Şehirleşme (medenileşme) başka bir ifade ile bedavetten kurtulup hadarileşme Müslümanların olduğu kadar tüm dünyanın en temel sorunudur. Zira şehirleri olmayanların ve şehirlerinde şahsiyet bulmayanların medeniyetinin olamayacağı sosyoloji ve bilimsel bir gerçekliktir. Bu bağlamda toplumlarda medenileşme, şehir ve şehir kimliğine sahip çıkmak ve hatta şehir kimliklerini erozyona uğratmamakla doğru orantılıdır. Bu yüzden İbn Haldun asabiye uygulamalarını ifade ederken şehirli ve çevre ilişkilerini organik bir yaklaşımla açıklamaktadır.

Bir yerin şerefi orada yaşayanlardan gelir. Eskiler bunu *Şerefü'l-mekan bi'l-mekîn* şeklinde ifade etmişlerdir. Yani “mekanın şerefi orada yaşayanlardan gelir”, başka bir ifade ile bir yerin değeri oradaki insanların değeri ile doğru orantılıdır. Bu yüzden Sinop'un özellikle Türk-İslam kültüründe çok değerli bir yeri vardır ve İslam coğrafyasına katılmasından sonra kültür ve medeniyetimize etkileri ve yetiştirdiği bilim, sanat ve fikir insanları unutturulmamalı, eserlerine sahip çıkılmalı, tahrip ettirilmemelidir. Son yıllarda Türkiye'nin sadece İslam medeniyeti eserlerine değil tüm tarihi mirasa sahip çıkması yönündeki gayretler takdire şayandır. *Zira İslam kültürünün taşıyıcısı konumundaki kadim şehirlerin rolü; İslami kimlik ve mirasının korunması bağlamında her geçen gün biraz daha fazla önem kazanmaktadır.* Özellikle son yıllarda emperyalistlerin amaçlarına hizmet eden aşırı gruplar yıkıcı faaliyetlerini artırmışlardır. İslam coğrafyasındaki eserleri yok etmeyi dinden sayan bu grupların faaliyet ve eylemleri şehir kimliklerini hızla erozyona uğratmaktadır. Bu bağlamda bir hususa daha dikkatler çekilmelidir. O da şudur: “Mekânların şerefi orada yaşayanlardan gelir” ifadesi bütün zamanları içine almaktadır. Bu yüzden günümüzde yaşayan Sinopluların ticaret, siyaset, eğitim kısacası ortaya koyduğu yaşam tarzı şehir kimliğini oluşturmaktadır. Meleklerin ünsiyet ettiği şehirlerin “dâru's-selâm”; barış ve güven yurdu olduğunda şüphe yoktur. Ahlak, iffet, merhamet ve adalet timsali kişiliklerden oluşmuş bir toplum yapısı her bir Sinoplu'nun hayatını şekillendirmelidir. Bu yüzden tıpkı tarihte olduğu gibi cehalete, mahrumiyete/fakirliğe ve ayrılıklara savaş açan bir şehir kimliği inşa etmelidir.

³⁵ Mesela bk. Kolektif, *Batılı Gözüyle Balkanlar'da Türk Şehir Ve Eserleri*, Türk Tarih Kurumu, (Ankara 1986).

Her şehrin bir kimliği vardır. Şehir kimliği; bir şehri başka şehirlerden ayıran özellikleridir. Şehirlerimiz kendi tarihi ve kültürel birikiminden uzaklaştıkça, kendi özüne yabancılaşmış ve bunun sonucunda da bir kimlik krizinin içerisine girmişlerdir. İslam şehirleri cami merkezli olmuştur. Cami sadece ibadethane olarak değil etrafında oluşturulan medrese, hastane, aşevi ve kütüphane, hamam gibi birçok kurum ve kuruluşlarla birlikte düşünülmüştür. Bu yüzden İslam şehirlerini Batı şehirlerinden ayıran en önemli özelliklerinden birinin cami (Eğitim, Kütüphane) merkezli olmasıdır, denilebilir. Batı şehirleri ise meydan merkezlidir. Camiler yeniden kütüphanelerle buluşturulmalıdır. Türkiye son yıllardaki başarı ve istikrarı ile bir cazibe merkezi haline gelmiş, Balkanların, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin, Afrika'daki ve Orta Doğu'daki Müslümanların rol modeli olmuştur. Bunun yolu tarihi kimliğini erozyona uğratmadan sosyal, ekonomik ve teknik alanda bilimsel gelişmelerden geçeceği malumdur. Sinop'un küresel ve bölgesel görünümü çerçevesinde gerek resmi kurum ve kuruluşlara gerekse STK'lara önemli görevler düşmektedir. İki asırdan beri erozyona uğratılan kültürel mirası yeniden ve hızla canlandırılmalı, tüm dünyaya tanıtılmalıdır. Bu bağlamda en az tanıtım kadar güvenlik de önemlidir. Terörden uzak bir Sinop gerek, ticaret, turizm ve tarım gerekse eğitim ve sosyo-kültürel bağlamda tercih edilen bir şehir olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Ancak fiili durum göz ardı edilmemelidir. Toplumsal bütünleşmenin önündeki her türlü ayrımcılık engellenmelidir. Gerek dini ve kültürel gerekse ırka dayalı her türlü dışlamacı veya kayırmacı uygulamalardan uzak durulmalıdır. Buna başta üniversite olmak üzere tüm sivil ve resmi kurumlarımız önderlik yapmalıdır. Yeni medeniyet arayışlarının hız kazandığı günümüzde birliktelik veya vahdet toplumu olabilmek çok önemlidir. Bu yüzden Müslümanların tarih boyunca tüm dünyada gerçekleştirdiği huzur ve emniyet şehirlerinin yahut darusselam/barış yurdunun “medeniyet ve kimlik” kavramları çerçevesinde yeniden planlanıp uygulanmalıdır. Böylelikle Sinop sadece insanların huzur içinde yaşadığı bir yer değil meleklerin de ünsiyet ettiği bir şehir haline gelecektir. Şehirlerin, yetiştirdikleri ve bağlıklarına gömdükleri ancak zihin ve gönül dünyalarında hep yaşattıkları büyükleriyle bir ruh ve anlam kazandığı unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akyüz, Vecdi-Seyfettin Ünlü, (editörler), İslam geleneğinden günümüze şehir ve yerel yönetimler, (edit. Vecdi Akyüz-Seyfettin Ünlü), (II cilt), İlke Yayınları, (İstanbul 1996).
- Alyılmaz, Cengiz, İlyas Demirci-İbrahim Terzioğlu, (editörler), Kaşgar'dan Endülüs'e Türk-İslam şehirleri sempozyumları 2011 Bursa şehrengizi İpek Yolu medeniyetleri, 28-30 Nisan 2011/Bursa, *Bildiriler Kitabı*, Bursa Kültür A.Ş., 2011.
- Armağan, Mustafa, “Batı’da ve İslam Medeniyeti’nde Şehirlerin Ontolojik Kökenleri ve Ayırt Edici Özellikleri”, *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı: 23 Ocak-Şubat-Mart 2010, ss. 115-138.
- Bozkurt, Nebi -Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Baskı ve Matbaacılık, (Ankara 2010), cilt; 28, ss. 555-563.
- Buhârî, *Sahih*, Cuma 26.
- Can, Yılmaz, *İslam şehirlerinin fiziki yapısı: (h. I-III/m. VII-IX. yüzyıl)*, Türkiye Diyanet Vakfı, (Ankara 1995).
- Cansever, Turgut, *İslâm’da Şehir ve Mimari*, İz Yayıncılık, (İstanbul 1997).
- Cerasi, Maurice M., *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, (Çev. Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, (İstanbul 1999).

- Demirci, İlyas, Osman İyimaya, Akif Özkaldı, (Yay. haz.), Kaşgar'dan Endülüs'e Türk-İslam şehirleri Sakarya şehrengizi bildiriler kitabı [Kaşgar'dan Endülüs'e Türk-İslam Şehirleri Sakarya Şehrengizi (2013: Eskişehir)]. (Yayına hazırlayanlar: İlyas Demirci, Osman İyimaya, Akif Özkaldı) Ankara: Türk Dünyası Mühendisler ve Mimarlar Birliği, 2013.
- Ergin, Osman Nuri, *Türk şehirlerinde imaret sistemi*, 1883-1961, Cumhuriyet Matbaası, (İstanbul 1939).
- Eroğlu, Süreyya – Akhan, A. Alev Direr, “Seyahatnameler’de Sinop”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013 17 (1): 257-272.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlılarda Kentler ve Kentliler*, (Çeviren Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Fırlı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, (İstanbul 1980).
- Glancey, Jonathan, “İdeal şehir kurma planları neden başarısız?” <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160621> (Erişim: 22/09/2017).
- Glancey, Jonathan, *İdeal şehir kurma planları neden başarısız?* <http://www.bbc.com> (Erişim: 16.06.2018).
- Grabar, Oleg, “Cities and citizens”, Editör: Bernard Lewis, *The World of Islam: Faith, People, Culture*, (Thames and Hudson 1976).
- al-Hathloul, Saleh, “Arap İslam Şehirlerinin Fiziksel Çevresinin Dönüşümünde Dinsel Kuralların Rolü”, *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı*, (The Conference on The Preservation of Architectural Heritage of Islamic Cities, 22-26/4/1985 İstanbul, *Bildiriler Kitabı*, İki Nokta Araştırma, Basın, Yayın, Organizasyon, (İstanbul Şubat 1987), ss. 97-102. <http://sehirkimligi.com/sehir-kimligi.html> (Erişim: 01.07.2018).
- İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, I, 16, 184; II, 418.
- İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, (Kahire 1317-1320).
- İbn Mâce, *Sünen*, İkame 199.
- İnalçık, Halil, “İstanbul: Bir İslam şehri”, (Çev: İbrahim Kalın), Yayına hazırlayan: Mustafa Armağan, *İstanbul Armağanı I: Fetih ve Fatih*, (İstanbul 1995).
- Keleş, Ruşen, *100 soruda Türkiye’de şehirleşme, konut ve gecekondular*, Gerçek Yayınevi, (İstanbul 1972).
- Kolektif, İskan ve Şehircilik Konferansları, Dokuzuncu iskan ve şehircilik konferansları Türkiye’de orman köyleri, yerleşme, bölge planlama, şehirleşme, Doğu Anadolu’nun sorunları, *Bildiriler*, [İskan ve Şehircilik Konferansları 9, 1968: Ankara], Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.
- Kolektif, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Sinan’ın Osmanlı-Türk şehircilik ve belediyeçiliğine katkısı, uluslararası yuvarlak masa toplantısı, *Bildiriler*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mimar Sinan Çalışmaları Sürekli Sekreteryası, (İstanbul 1988).
- Kubat, Mehmet, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kitap Yayınları, (İstanbul 2015).
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri- Nebi Bozkurt, “Mekke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayın Matbaacılık, (Ankara 1998), cilt; 28, ss. 555-563.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri, “Şehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayın Matbaacılık, (Ankara 2010), cilt; 38, ss. 441-446.
- Küçükkürtül, Mehmet Raşit, *Kubbelerin gölgesinde İslam şehirleri*, Mostar, (İstanbul 2015).
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, (Çev. Nabi Avcı), İstanbul 1982.
- Nesai, *Sünen*, Cuma 17; Mescid 4; Mesâcid 7.
- Ögel, Bahattin, *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde köy ve şehir hayatı: Göktürklerden Osmanlılara, 1923-1989*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, (Ankara 1984).
- Özcan, Selim, *Tanzimat Döneminde Sinop’un Sosyal Ekonomik Durumu*, Doktora Tezi, Samsun 2007.
- Raymond, André, “Şehir”, (İslâm Şehri Kavramı), *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Basım Matbaacılık, (Ankara 2010), cilt; 38, ss. 449-451.

- Raymond, André, *Yeniçerilerin Kahire'si: Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, (Çev: Alp Tümertekin), Yapı Kredi Yayınları, (İstanbul 1999).
- Schimmel, Annemarie, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, (Çev: Ekrem Demirli), Kabalıcı, (İstanbul 2004).
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, *İslam şehirleri üzerine makaleler*, Çorum Belediyesi, (Çorum 2010).
- Stern, S. M., "The Constitution of the Islamic city", *History and Culture in the Medieval Muslim World*, Variorum Reprints, (Londra 1984).
- Sümer, Faruk, *Eski Türklerde şehircilik 1924-1995*, Türk Tarih Kurumu, (Ankara 2014).
- Şahin, İlhan, "Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Basım Matbaacılık, (Ankara 2010), cilt; 38, s. 447.
- Türk Tarih Kurumu, *Batılı gözüyle Balkanlar'da Türk şehir ve eserleri*, Türk Tarih Kurumu, (Ankara 1986).
- URL:<https://www.dergice.com/islam-sehirciligine-nostaljik-bir-bakis> (Erişim: 16.06.2016).
- Ünal, M. Ali, "Tahrir Defterlerine Göre Sinop Şehri", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Uluslararası I) 1-3 Haziran 1988, Samsun 1990, s. 185-193.
- Ünal, Sadettin, "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Basım Matbaacılık, (Ankara 1995), cilt; 24; ss. 15-20.
- Von Grunebaum, G., "The Structure of the Muslim Town", in his *Islam: Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition*, (London 1955), ss. 141-158.